

HERZFELD, Michael 2003: *The Body Impolitic; Artisans and Artifice in the Global Hierarchy of Value*. Chicago: The University of Chicago Press.

KÜRTI, Laszlo 1996: Fieldwork Experiences in Socialist and Post-socialist Hungarian Communities. V: Zmago Šmitek in Rajko Muršič (ur.), *MESS Mediterranean Ethnological Summer School Piran*, Pirano, Slovenia 1997 and 1998, Vol. 3. Ljubljana: Županičeva knjižnica, 185–208.

LOW, Setha in Denise **LAWRENCE-ZUÑIGA** 2003: *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Malden, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Publisher.

ROFEL, Lisa 2001 [1997]: Rethinking Modernity: Space and Factory Discipline in China. V: Akhil Gupta in James

Ferguson (ur.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, London: Duke University Press, 155–178.

RONA TAS, Akos 1997: *The Great Surprise of the Small Transformation: the Demise of Communism and the Rise of the Private Sector in Hungary*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

STENNING, Alison 2005: Re-placing Work: Economic Transformation and the Shape of a Community in Post-socialist Poland. V: *Work, Employment & Society* 19/2, 235–259. www.nowahuta.info/papers/stenning%20wes.pdf, 27. 1. 2005.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 12. 2006

Izvirni znanstveni prispevek / 1.01

Jasna Fakin Bajec

RAZISKOVANJE KULTURNE DEDIŠČINE NA KRASU PO SLEDEH JEZIKOSLOVCA IN NARODOPISCA DR. KARLA ŠTREKLJA

Izveček

Dr. Karel Štrekelj, rojen v Gorjanskem na Krasu, je kot priznan slavist, jezikoslovec in narodopisec pri svojem raziskovalnem delu uveljavil pomembne smernice etnografskega raziskovanja. Kraševci v nekaterih vaških skupnostih vse bolj posnemajo raziskovalne nagibe svojega rojaka, v drugih skupnostih pa raziskovanje dediščine nikakor ne obrodi zelenih sadov. Avtorica v prispevku na podlagi Štrekljevih metodoloških izhodišč analizira vzroke za uspešnost / neuspešnost raziskovanja, ohranjanja in vključevanja dediščine v sodoben razvoj lokalnih skupnosti.

Abstract

Dr. Karel Štrekelj, born in the village of Gorjansko in the Karst region, was a prominent Slavist, linguist, and ethnographer who had formed significant directives in ethnographic research. In several village communities in the Karst region locals have started to follow the lead of their compatriot to research their cultural heritage. While some attempts have been successful others have not generated any significant results. In view of Štrekelj's methodology, the author analyzes the key factors of their success or failure, the degree of heritage preservation in the area, and its inclusion in the present development of local communities.

Namesto uvoda – o dediščini

Dediščina je v sodobnem času pogosta tema mnogih znanstvenih diskusij, konferenc, obravnjav, saj je v današnjem svetu porabniške družbe poznega kapitalizma, transnacionalnih gibanj in s tem povezane globalizacije v osrčju procesa soustvarjanja, utemeljevanja in poudarjanja nacionalne in lokalne identitete, poleg tega pa je postala tudi podlaga za ekonomsko

in komercialno izrabo, predvsem pri načrtovanju turističnih vsebin (t. i. *heritage industry*).

Z dediščino kot sodobnim globalnim pojmom – čeprav ima beseda za sabo že dolgo zgodovino (gl. Lowenthal 1985) – pa se ne ukvarjajo le znanstveniki in strokovnjaki različnih humanističnih in družboslovnih ved, katerih področja raziskovanja so človek, njegovo družbeno okolje in stvaritve, temveč se z odkrivanjem dediščine pravzaprav ukvarja širši krog prebivalstva: otroci v okviru izobraževalnih projektov, predstavniki lokalnih in regionalnih skupnosti, člani najrazličnejših kulturnih, turističnih, razvojnih in drugih društev itn. Skrb za dediščino je tudi glavno poslanstvo Organizacije združenih narodov za šolstvo, znanost in kulturo (Unesco), ki v okviru svojih konvencij skrbi za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vsega človeštva. Pri Svetu Evrope¹ in v EU sprejemajo konvencije, ki uveljavljajo doktrino integralnega – celostnega varstva kulturne dediščine, kar pomeni, da je ohranjanje vrednot kulturne dediščine treba vključiti v razvoj družbe, saj dediščina predstavlja temelj razvoja civilizacije in jo je zato treba vključiti v dinamične spremembe in transformacije. Varstvo dediščine naj bi postalo integralni del načrtovanja in upravljanja skupnosti in prispevalo k njenemu

¹ Svet Evrope je meddržavna organizacija, ki združuje različne evropske države, katere cilj je: varovati človekove pravice, pluralistično demokracijo in pravno državo; ozaveščati ljudi in spodbujati razvoj evropske kulturne prepoznavnosti in raznolikosti; iskati rešitve za probleme, s katerimi se srečuje evropska družba (zapostavljanje manjšin, sovraštvo do tujcev, nestrpnost, varstvo okolja, kloniranje ljudi, aids, mamila, organiziran kriminal itd.); pomagati pri uveljavljanju trdne demokracije v Evropi s podporo političnim, zakonodajnim in ustavnim reformam (http://www.coe.si/sl/predstavitev_sveta_evrope/na_kratko/, 5. 3. 2007).

trajnostnemu, kakovostnemu, ekonomskemu in socialnemu razvoju. (Lah 2002, 42)²

Čeprav v znanstvenem diskurzu ni temeljne definicije, ki bi povsem enoumno povzemala pojem dediščine, saj jo lahko vsak znanstvenik in strokovnjak interpretira skozi svoj raziskovalni pogled, poleg tega pa je odvisna tudi od posamičnih držav oziroma opredelitev v njihovih zakonih o varstvu kulturne dediščine, mnogi zaradi splošne predstave o pomenu izraza dediščina niti ne razmišljajo in ga uporabljajo bolj v vsakdanjem smislu – kot stvaritve, ki so nam jih zapustili naši predniki in jih moramo v sodobnem času ohraniti. Prav ohranjanje, restavriranje, predstavljanje in vključevanje dediščine v trajnostni razvoj³ so torej najpogostejši izrazi, ki dopolnjujejo razumevanje dediščine in so tudi ključni cilji mnogih razvojnih projektov, ki jih finančno podpirajo Evropska unija in druge evropske in svetovne organizacije. S poglobljenim razumevanjem pomena dediščine v določeni skupnosti pa lahko kaj hitro spoznamo, da je dediščina v vsakdanjih pogovorih postala medij, ki krepi občutek pripadnosti in legitimitira tako lokalne, regionalne skupnosti kot nacionalne in širše transnacionalne korporacije (dediščina Krasa, Slovenije, EU). Z drugimi besedami, ukvarjanje z dediščino lahko brez večjega truda pritegne širšo javnost (npr. pripadnike določene skupnosti), da s skupnimi močmi zavaruje ostanke, ki so jih zapustili predniki, ob tem pa še zadovolji potrebo po druženju in zabavi. Za ohranjanje elementov dediščine in njenega trženja je mogoče zaprositi za finančna sredstva tako na občinski in državni ravni kakor tudi širši evropski, saj je trenutno ohranjanje dediščine ena pomembnih in temeljnih evropskih razvojnih usmeritev.

Na Slovenskem je izraz dediščina pogosteje v rabi od 80. let 20. stoletja. To so bila leta, ko je zaradi različnih političnih, gospodarskih in kulturnih kriz rasel občutek ogroženosti slovenske nacionalne identitete, ki je dosegel vrhunec v izbruhu političnega upora proti centralizaciji v nekdanji SFRJ in leta 1991 v osamosvojitvi Slovenije. Samostojna nacionalna država je za svoj obstoj in prepoznavnost začela uporabljati preteklost, z iskanjem narodovih korenin in utemeljevanjem dolgoletnega, večstoletnega obstoja Slovencev in slovenstva. Dediščina, ki naj bi bila vir o slovenski preteklosti in naj bi potrjevala dolgo zgodovino, je postala pomembno sredstvo, s katerim je politična oblast utemeljevala nacionalno državo. Ob tem vsekakor ne smemo prezreti dejstva, da je zaradi evforičnega iskanja nacionalnih korenin prihajalo in še prihaja tudi do izumljanja elementov dediščine oziroma tradicij

(*invented tradition*).⁴ Tako je bil npr. v 90. letih aktualiziran mit o kralju Matjažu, junaku ljudske pripovedke, ki pooseblja močan značaj in prvega slovenskega kralja. V medijih je stekla obširnejša razprava o Karantancih kot neposrednih prednikov današnjih Slovencev. Cilj konstruiranih in oživljenih mitov je bil ustvariti med Slovenci občutek, da ima slovenski narod dolgo in nepretrgano zgodovino.

Ukvarjanje z dediščino kot sodobnim produktom, ki v svoji pojavnosti obliki pravzaprav odseva širši institucionaliziran družbeni red, je zanimivo raziskovalno polje tudi za etnologe in kulturne antropologe, ki pojavnost dediščine lahko obravnavajo z dveh zornih kotov: aplikativno (kot npr. muzealci, konzervatorji, svetovalci za razvoj turizma itn.), in po definiciji dediščine Barbare Kirshenblatt-Gimblett postanejo ustvarjalci oz. izumitelji dediščine (1998, 150), ali bolj teoretično oz. reflektivno, ko se sprašujejo, kako v sodobni družbi *misli dediščino*. Čeprav po besedah Rajka Muršiča v primerjavi s tujimi znanstveniki v slovenskem prostoru *dokaj pozno zaznavamo potrebo po kritičnem pretresu pojma dediščina*, in, kakor nadaljuje, je kritičen pretres sicer ustrezen, ker je *kritika ... pomembna prav sedaj, kot ta pojem dobiva vse večji pomen v dejanskem življenju* (Muršič 2005a, 8), pa je treba poudariti, da se je v slovenski etnologiji s kritiko in z analizo pojma dediščina, predvsem pa z njeno vlogo v življenju ljudi, začel ukvarjati Janez Bogataj že v 80. letih 20. stoletja. V delu *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem* (1992) je poleg postavitve lastne definicije problematiziral temeljna vprašanja o dediščini,⁵ ki sta jih v tujini poudarjala David Lowenthal in Marcus Binney. (Jezernik 2005, 12)

Čeprav v znanstveni in strokovni literaturi o dediščini zasledimo različne interpretacije (prim. Lowenthal 1985; Kirshenblatt-Gimblett 1998; Bogataj 1992 idr.) in pojem dediščine opredeljujejo in omejujejo tudi različni mednarodni dokumenti, se velja za nadaljnje razumevanje ustaviti pri samih definicijah.

Če zanemarimo posebnosti, lahko sprejmemo ugotovitev, da so opredelitve pojma dokaj sorodne in podobne. Pomembne konceptualne razlike je mogoče zaznati predvsem v širini oziroma obsegu pojma. Še nedavno je bil pojem dediščina največkrat uporabljen v povezavi z dedovanjem (kar posameznik dobi od svojih prednikov), danes pa se je uporaba termina pomensko

² To določata deklaraciji, sprejeti pri Svetu Evrope, in sicer: *Amsterdamska deklaracija*, sprejeta leta 1975, in *Krakovska listina* iz leta 2000, ki med drugim posebej poudarja upravljanje s kulturno dediščino. (Lah 2002, 42)

³ Strategija trajnostnega razvoja upošteva spoštljiv odnos do kulturne dediščine, zahteva integracijo konzervatorskih prizadevanj s sodobnimi ekonomskimi in socialnimi cilji, ki vključujejo tudi turizem kot sestavni del sodobne družbe in razvoja. Zato, kakor poudarja arhitekt Ljubo Lah, *moderno konzervatorstvo ne pomeni vrnitve v preteklost; nasprotno, zahteva pogum za zavezo k trajnostnemu razvoju v okvirih stvarnosti in potencialov kulturnega bogastva in fizičnih ter okoljskih zmožnosti*. (Lah 2002, 46)

⁴ Eric Hobsbawm loči dve vrsti izumljenih tradicij. Prva je ustvarjena in formalno institucionalizirana (npr. kurjenje kresov in postavljanje mlajev na večer pred 1. majem – praznikom dela), druga pa bolj ustreza novim razmeram in pojavom, ki sčasoma postanejo tradicionalni (npr. boljša tržnica in sejem domače obrti v Štanjelu). Za »izumljene tradicije« je značilno, da je njihova kontinuiteta s preteklostjo pretežno navidezna, saj so dejansko odzivi na nove okoliščine, prevzamejo oblike s sklicevanjem na stare oz. pretekle razmere ali ustvarjajo svojo lastno preteklost s kvaziobligatornim ponavljanjem. (Hobsbawm 1996, 2)

⁵ Božidar Jezernik je v zborniku *Dediščina v rokah znanosti* poudaril naslednja temeljna problemska vprašanja o dediščini: Zakaj je sploh potrebno in pomembno ohranjati zgradbe, predmete in pokrajine iz preteklih dob? Kakšen pomen ima otipljiva dediščina za nas kot posameznike, za skupnost in za nacijo? Kako lahko najboljše uporabljamo, kar smo obvarovali pred zobom časa? Kako naj ravnamo, da ne bi s tem, ko jih prilagajamo našim smotrom, razvrednotili takšne preostanke? (Jezernik 2005, 12)

precej razširila: pomeni kakršno koli obliko medgeneracijske izmenjave ali medgeneracijskih odnosov in dobrin tako na ravni družbe kakor posameznika. Elementi dediščine niso izraženi le v materialnih oblikah, kakor je leta 1972 dediščino opredeljevala tudi Unescova Konvencija o varovanju naravne in kulturne dediščine,⁶ temveč je danes pod pojmom dediščina razumljen tudi »neviden« in »neotipljiv«, nesnovni del, ki obstaja zgolj v človeški zavesti. To je dediščina idej, znanstvenih odkritij, človeške duhovne ustvarjalnosti. Poleg tega k dediščino sodi vse, kar je ustvarjeno danes in bo postalo dediščina v prihodnosti. K dediščini smo začeli vključevati tudi stvaritve iz vsakdanjega življenja, torej neumetniške in »nezgodovinske« predmete – naravno dediščino, dediščino znanosti in tehnologije ter dediščino izročil in folklore. Leta 2003 je tudi Unesco sprejel Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine, ki obsega prakse, reprezentacije, izraznost, znanje in veščine, ki jih skupnosti, skupine in v nekaterih primerih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine. (nav. po Muršič 2005b, 30) Skratka, kulturna dediščina predstavlja bogastvo (angl. *wealth*), torej vse tisto, kar je v času pridobilo kulturno vrednost. Ugotavljanje, kaj je kulturno pomembno, pa se spreminja s časom, prostorom in spreminjanjem političnih nazorov. Spremembe politične ideologije in sistema praviloma povzročajo tudi spremembe v razumevanju in interpretaciji preteklosti, kolektivnega spomina in konstruiranju dediščine, kar povzroča prevrednotenje simbolov⁷ države, s katerimi politična oblast legitimira in utemeljuje državno in narodno identiteto. To pomeni, da ob spremembi politične oblasti lahko prihaja do odstranitve simbolov stare ureditve in vpeljave tistih, ki predstavljajo novo ideologijo in novo politično vodstvo.

V sklopu postmodernih konstruktivističnih teorij je interpretacija dediščine odvisna od sodobnih pogledov na preteklost, je konstrukt sodobnosti, ki je za družbo, politično oblast in posameznike simbol samoopredeljevanja, oziroma, kakor zapiše David Lowenthal, *legalizira in povzdigne sedanjost* (Lowenthal 1985, 16), saj nihče ne bi hrepenel za njo, če bi bila zgolj replika sedanjosti. Da dediščine nikoli ne smemo razumeti le kot oblike preteklosti, temveč predvsem kot obliko sedanjosti in sodobnosti z razsežnostjo zgodovine, se je zavedal in odločno poudarjal tudi Bogataj. Njegovo izhodišče je potrdila poznejša teza Barbare Kirshenblatt-Gimblett, ki razlaga, da so elementi (predmeti) dediščine ustvarjeni skozi proces razstavljanja, saj razstavljanje podeli predmetu sožitje

z vsakdanjim življenjem. Že zavržen, porušen predmet oživi v drugi obliki, obliki dediščine. (Kirshenblatt-Gimblett 1998, 149) Zato po njenem mnenju tudi ne moremo govoriti, da dediščino ohranjamo, restavriramo, ščitimo, oglašujemo, saj dediščina v sedanjosti producira nekaj novega, kar ima vir v preteklosti. (Kirshenblatt-Gimblett 1998, 150) S tem smo vsi, ki se tako ali drugače ukvarjamo s predmeti iz preteklosti, ustvarjalci dediščine. Ne smemo prezreti, da o dediščini vedno govorimo na določenem političnem prizorišču skupnosti. Njeno vrednotenje torej ni odvisno izključno ali predvsem od pripadnikov te skupnosti, temveč jo bistveno soustvarja politična moč oblastnikov, ki s svojimi finančnimi viri podpirajo ali zavračajo razumevanje in rabo sledi preteklosti.

Skoz zgodovino lahko opazujemo različne odnose do pomnikov preteklosti oziroma do nenehnega spreminjanja vrednotenja in poudarjanja izbranih preteklih spoznanj in zavračanja drugih. V sodobni postindustrijski družbi, pogosto imenovani porabniška, medijska, informacijska, družba elektronike ali visoke tehnologije (Jameson 2001, 9), ko estetska produkcija postaja temelj produkcije dobrin, se ljudje vse bolj zatekajo k razpoznavnim, domačim lokalnim identifikacijam, ki jih ponujajo lastna, domača preteklost in njena dediščina (narečja, lokalna arhitektura, kulinarika, ljudske pesmi itn.). Kot odziv na obdobje moderne, ki je v duhu tehničnega napredka in razvoja povzročila odtujenost, anomijo, samoto, družbeno razdrobljenost in izoliranost, pravzaprav dobo tesnobe, je za postmodernizem značilno, da rešitve za takšne razmere iščemo prav v lokalni preteklosti, tradiciji in konstruirani lokalni dediščini.

Iskanje »lastnih korenin«, nostalgичno zbiranje starih predmetov, oživljanje starih šeg in navad odsevajo hrepenenje po boljši, idealizirani preteklosti, preteklosti brez vsakdanjih tegob in težav. Ostanki preteklih časov in restavrirani spomeniki so tudi simbol lokalne ali regionalne identitete, ki v globalni družbi, ko postanejo nacionalne meje zaradi gospodarskih in kulturnih sprememb šibke in spodkopane, izraža pomembno točko osebnega in skupinskega opredeljevanja. Kakor poudarja Cohen, je oživljanje tradicije še posebej značilno za tiste družbe, ki so bile skoz zgodovino podvržene hudim asimilacijskim pritiskom (npr. kolonizaciji, centralizaciji, avtoritarnim režimom – npr. socializmu), ti pa so zamajali obstoj skupnosti. (Cohen 1985, 106)

V socializmu je bil na Slovenskem odnos do lokalne preteklosti in stvaritev, ki so jih oblikovali naši predniki, mnogokrat negativen. V duhu napredka, tehničnega razvoja in urbanizacije podeželja so bili kmečki predmeti uničevani, zapuščene so bile stare, v lokalnem / regionalnem stavbnem slogu grajene stavbe, in zgrajene nove tipske hiše. Vendar je tudi v socializmu, ki je svojo ideologijo utemeljeval na predpostavkah moderne, selektivno poudarjanje elementov preteklosti (npr. zgodovina osvobodilnega boja in s tem povezani simboli – spomeniki, proslave) rabilo krepitvi komunistične ideologije in nacionalnosti. V tem času so bile odločno zavržene tradicionalne religiozne prakse (npr. praznovanje božiča) oziroma prakse, ki so imele svoje korenine v religioznih in mističnih značilnostih, utemeljenih na lokalnih posebnostih. Na drugi strani pa je država z ideološkimi nagibi množično podpirala folklorizem, za katerega je mdr. značilno, da pozabljen tradici-

⁶ Konvencija opredeljuje kulturno dediščino kot spomenik, skupino stavb ali kraj zgodovinskega, estetskega, arheološkega, znanstvenega, etnološkega ali antropološkega pomena. (nav. po Muršič 2005b, 30)

⁷ Simboli so različni elementi in ideje (šege, hrana, arhitektura, starost, jezik, vedenje, spol itn.), ki so skupni ljudem v isti skupnosti. Njihova poglobljena značilnost je, čeprav si jih delijo pripadniki iste skupnosti, pomenska večplastnost kot nasledek različnih interpretacij oz. razumevanj. Vsak pomen, ki ga član skupnosti pripisuje določenemu simbolu, je namreč povezan z njegovimi izkušnjami, na podlagi katerih jih osmišlja, pri čemer so pomeni lahko spremenljivi. Simboli so pogosto definirani kot stvari, ki pomenijo oziroma izražajo druge stvari. Vendar te druge stvari niso jasno izražene in določene. Pri izražanju sopomenov se navadno oblika simbola med člani iste skupnosti ohranja in deli, medtem ko se pomen transformira. (Cohen 1985)

cionalne prakse oživlja kot rekonstrukcijo in jih vključuje v različne javne prireditve za potrjevanje skupinske identitete.⁸ Tradicionalne prakse predsocijalistične kulture so zaživele zunaj naravnega, izvirnega oz. avtohtonega okolja, spremenile funkcijo, z lokalno pripadnostjo povezan socialni in simbolni pomen je bil prenesen na širšo državno raven. V duhu slogana »bratstvo in enotnost« naj bi folklorizem zatrl lokalno, regionalno različnost in konstruiral novo (nad)nacionalno, tj. jugoslovansko identiteto.⁹

Obširno razumevanje interpretacij preteklosti in manipuliranje z zgodovino, s tradicijo in folklorizmom v socialistični državi je v delu *Kdo poseduje preteklost (Who Owns the Past. The Politics of Time in a »Model« Bulgarian Village)* predstavila Deema Kaneff (2004); analizira izrabo preteklosti tako s strani centralizirane države kot s strani lokalnega prebivalstva, ki so preteklost uporabljali kot »orodje« za samoopredeljevanje v razmerju s centralizirano državo. Družbenopolitično dogajanje v Bolgariji je bilo v več pogledih primerljivo z dogajanjem v nekdanji SFR Jugoslaviji.

S folklorizmi, ki jih je še posebej poudarjala socialistična država (čeprav seveda folklorizma nikakor ne smemo razumeti kot konstrukta socializma / socialistične ideologije),¹⁰ se spoprijemamo tudi v sodobnem času; pri samem pojavu so udeleženi tudi strokovnjaki, vendar je pomembno, da so o tem začeli kritično razmišljati in ga znanstveno utemeljevati. (Stanonik 1990) Poleg tega je strokovno poslanstvo usmerjeno tudi v opozarjanje ljudi o načinih izkrivljanja, romantično-nostalgичnega odnosa do preteklosti in razvrednotenja značilnosti kulturnih praks, ki so nam jih zapustili predniki. Zavedati se moramo, da so ljudje, ki soustvarjajo folklorizem, bolj ali manj posredno ali neposredno udeleženi v širšem družbenokulturnem in političnem dogajanju in se vseh razsežnosti in implikacij folklorizma niti ne ali pa sploh ne zavedajo. Folklorizem je v sodobni globalni in porabniški družbi, družbi porabe kulturnih dobrin, temelj turistične industrije, ki v svojo vsebino med drugim vključuje tudi trženje dediščine.

Prav na dediščini utemeljen turizem pa je glavna gospodarska smernica državne gospodarske politike in politike mnogih občinskih uprav, predvsem tam, kjer so lokalni prebivalci množično izgubljali delovna mesta. Zato smo strokovnjaki in znanstveniki, ki preučujemo in reflektiramo sodobne pojave folklorizma in manipulacijo z dediščino, odgovorni, da lokalnemu prebivalstvu pomagamo pri interpretaciji lokalne preteklosti in soustvarjanju lokalne dediščine. Zmotno je pričakovati, da se ob sodobnem gospodarskem in kulturnem

Pogled na stari del Štanjela. Foto: Vojko Franetič, maj 2004

razvoju ter spoprijemanju s širšimi, svetovnimi družbenimi pojavi, folklorizem ne bo pojavil in ljudje v ta namen ne bodo uporabljali objektov ali predmetov svojih prednikov (npr. kozolcev, lesenih vozov, starih lesenih orodij). Pomembno je, da elemente dediščine, ki nam danes zaradi različnih pomenov predstavljajo vrednoto, atraktivno in funkcionalno vključimo v sodoben način življenja, tako tudi v turizem, ki je v Sloveniji pomembna gospodarska dejavnost, kakor tudi v druge oblike sodobnega življenja, npr. v prenovo in oživetev starih mestnih, trških in vaških središč. In kako lahko to dosežemo? Z etnografskim delom na terenu.

Etnografska metoda dela raziskovalcu omogoča, da ljudi v pogovoru o problemu, ki ga raziskuje, informira, izobražuje in hkrati razišče in ugotovi posebnosti v načinu življenja in za določeno okolje značilne glavne vrednote. Ker s pisanjem etnografskih monografij navadno podajamo holistično podobo nekega kraja, njegovih ljudi in pogled na navidez trivialne in nepomembne segmente načina življenja, nam v resnici analiza zbranih podatkov na terenu omogoča, da se dokopljemo do ključnih segmentov življenja v neki skupnosti, ki so lahko bistvenega pomena za opredeljevanje in načrtovanje razvoja v prihodnosti. Z natančno raziskavo načina življenja skupnosti, pojavnostjo kakega elementa, pojava, šege ali navade v sodobnosti (npr. pri trženju dediščine za namene turizma ali pri revitalizaciji vaških jeder) se izognemo izkrivljanju podobe pojava v sodobnosti in ga lažje vključimo v trajnostni razvoj. Pri raziskavi moramo biti pozorni na vsa področja človekovega delovanja: gospodarstvo, socialno življenje in duhovno prizadevanje.

Te naloge niso novost pri raziskovanju dediščine, saj jih že od vsega začetka svojega raziskovanja in aplikativnega delovanja utemeljeval Bogataj, tega se zavedajo tudi etnologi – konzervatorji, ki delujejo na Zavodih za ohranjanje kulturne dediščine. (Hazler 1999) Zavedal pa se jih je tudi eden izmed pomembnih utemeljiteljev etnografskega raziskovalnega dela na Slovenskem – dr. Karel Štrekelj. V duhu prebujanja, iskanja in utemeljevanja slovenske nacionalne identitete so mu bile prav omenjene raziskovalne smernice temelj za zbiranje in razumevanje t. i. narodnega blaga, kot je imenoval predmet svojega raziskovalnega področja, v katerem je videl podlago za izobraževanje in vzgojo širših plasti prebivalstva, da bi se zavedale svojih nacionalnih korenin in ne častile vsega, kar je tuje.

⁸ Tako so npr. pri uradnih sprejemih dobrodošlico uprizorili s soljo in domačim kruhom. Čeprav v slovenskem kulturnem prostoru ta navada ni bila poznana, je bila v času življenja v socialistični Jugoslaviji dokaj splošna tudi na Slovenskem.

⁹ Zanimiv, značilen in splošno poznan zgled propagandno-političnega folklorizma mdr. navaja Dunja Rihtman-Auguštin: v nekdanji Jugoslaviji so folklorne skupine plesale tudi plese iz drugih republik prav zato, da bi utrjevale politiko »bratstva in enotnosti« (Rihtman - Auguštin 2001, 146).

¹⁰ Marija Stanonik poudarja, da začetki folklorizma sodijo v obdobje razsvetljenstva, ko je pojavljajoča se industrializacija s svojimi spremenjenimi kulturnimi pojavi do dna začela spreminjati način življenja množice prebivalcev. (Stanonik 1990, 20)

V nadaljevanju članka opozarjam na temeljne smernice Štreklovega raziskovalnega dela, kakor jih je podal pri svojem pedagoškem in raziskovalnem delu. S pomočjo Štreklovcih raziskovalnih pristopov skušam premisliti sodobne načine raziskovanja dediščine oziroma rabe dediščine pri oživljanju življenja v določeni skupnosti. Pokazati želim, da je prav od načina raziskovanja odvisno, kako bo (iz)raba dediščine in njeno varstvo vplivalo na trajnostni razvoj. Glavni namen je predstaviti, zakaj raziskovanje dediščine in njeno vključevanje v trajnostni razvoj v nekaterih skupnostih obrodi želene razvojne cilje, v drugih pa ne.

Ob kaki drugi priložnosti bi bilo treba opraviti tudi raziskavo, koliko Karla Štreklovcia in njegovo delo poznajo sami Kraševci. Vemo, da je v občini Komen dejavno Kulturno društvo Karel Štreklovcia, katerega glavno poslanstvo je plesanje folklornih plesov, prepevanje, igranje in zbiranje ljudskih pesmi. Poleg tega društvo v poletnih mesecih pripravlja Štreklovcie večere, ki so namenjeni predstavitvi ljudskih iger in pesmi iz različnih krajev Slovenije in zamejstva. Večeri se v jeseni sklonejo s podelitvijo Štreklovcie nagrade, priznanjem najzaslužnejšim zbiralcem in ljubiteljem ljudskega blaga. Ne vemo pa, koliko ljudje poznajo njegova raziskovalna oz. teoretska izhodišča.

Ker obsega ukvarjanje z dediščino obširno raziskovalno polje, na katerem so dejavne različne stroke (arhitekti, umetnostni zgodovinarji, slavisti, zgodovinarji, biologi itd.), bi bilo treba za njeno celostno varstvo pristopiti interdisciplinarno in ob tem uveljaviti skupna metodološka izhodišča. Čeprav se vede in stroke, ki se ukvarjajo z raziskovanjem dediščine, na teoretični ravni tega zavedajo, v praksi navadno spregledujejo izsledke drugih strok in rezultati neinterdisciplinarnosti se kažejo tudi v (ne)uspešnosti mnogih raziskovalnih projektov. Za ponazoritev aktualnega in težavnega problema načina raziskovanja in vključevanja dediščine v sodoben razvoj v nadaljevanju članka predstavljam analizo nekaterih razvojnih projektov v dveh vaških skupnostih na Komenskem Krasu (od koder je bil doma tudi Karel Štreklovcia) – v vaški skupnosti Volčji Grad in vaški skupnosti Štanjel.¹¹ Predstavljeni so razvojni projekti, ki jih je podpirala tako država Slovenija kot Evropska unija. Vključujejo raziskovanje, ohranjanje, predstavljanje in trženje dediščine za razvoj turizma in obnovo vaškega življenja. Ker so določeni projekti dobro zaživeli v praksi, drugi pa nikakor ne, postavljam tezo, da je za uspeh razvojnega projekta potrebno troje: potreba po etnografski metodi dela in etnološki topografski monografiji, potreba po interdisciplinarnem pristopu, pri katerem imamo tudi etnologo in kulturni antropologo pomembno nalogo, in to, da so v raziskavo vključeni domačini, ki so ustvarjalci, nosilci in prenašalci dediščine. Ta načela je poudarjal že Štreklovcia, za njimi seveda tudi drugi etnologo in kulturni antropologo, žal pa vse premalo strokovnjaki drugih ved, ki se ukvarjajo z raziskovanjem in s trženjem kulturne dediščine.

Vendar naj pred predstavitvijo projektov na kratko predstavim glavna načela raziskovalnega dela Karla Štreklovcia, ki bi moral biti na Krasu (pa tudi širše) pomemben zgled raziskovanja in izobraževanja o pravih korakih sodobnega raziskovanja dediščine.

Glavna načela raziskovalnega dela Karla Štreklovcia

Dr. Karel Štreklovcia je v slovenski znanosti najbolj znan kot urednik monumentalne zbirke *Slovenske narodne pesmi*. Pri raziskovalnem in pedagoškem delu je zaslovel kot zelo natančen dialektolog, etimolog in jezikoslovec, raziskovalec slovenskega jezika, ki pa je v okviru zanimanja takratne filologije svoj raziskovalni opus razširil tudi na področje današnje etnologije. V slovenski etnologiji velja za pionirja na znanstvenih temeljih osnovane etnologije, pri čemer je bil bistvenega pomena prav njegov odmik od romantičnega pojmovanja ljudske pesmi k realističnemu gledanju. (Kropej 2001, 97)

Pri razvoju etnološkega raziskovanja je uveljavil več strokovnih vidikov, katerih pomen poudarjamo še danes. Zavzemal se je, da je treba *ljudsko blago zabeležiti čisto avtentično iz ust pripovedovalca* (Kropej 2001, 25), kar v tistem času ni bilo splošno v navadi. Pesmi, zapisane med ljudmi, ni popravljal, temveč se je zavzemal, da so obdržale *lice in obliko, kateri jih je zajel prvi zapisovalec iz vedno tekočega in izpreminjajočega se potoka narodnega duševnega delovanja*. (nav. po Kropej 2001, 33) Tudi pri izdajanju in urejanju ljudskih pesmi je zagovarjal in želel slediti načelom, ki jih je natančno predstavil v »Prošnji za narodno blago«. Ker je k zbiranju želel pritegniti širši krog zbirateljev, je namenil precejšen del razlagi, kaj je narodovo blago,¹² pri katerem je ločil t. i. realno stran ustnega slovstva in t. i. formalno stran narodnega blaga. Zavedal se je namreč, da je treba t. i. narodov duhovni proizvod nujno obravnavati in razumeti v kontekstu z njegovim formalnim ozadjem. *Torej, če hočemo spoznati narodovo 'dušeslovje' oz. narod v njegovem bistvu, se ne smemo zadovoljiti le z njegovim ustnim slovstvom oz. duhovnimi podatki, ampak moramo nujno spoznati tudi kontekst – tj. formalno stran narodnega blaga*. (Kropej 2001, 37)

Štreklovcia se je ob svojem pedagoškem delu zavedal, da etnologija, ki je v tistem času spadala pod okrilje filologije, na Slovenskem ni znanstveno opredeljena, kaj šele podprta z raziskavami in študijami za znanstveno delo. Zato je natančno opredelil delo etnografa / etnologa, ki naj obravnava človeka kot posameznika, pripadajočega določeni družbi, ki je osnovana na šegah in izročilu in jo družijo skupni jezik. (Kropej 2001, 44) Pri raziskavah je združeval filologijo, etnologijo oz. antropologijo (razumel jo je kot vedo o človekovih fizičnih značilnostih) in historične vede, predvsem arheologijo. Prepričan je bil, da je treba za poznavanje etnološke podobe nekega naroda najprej temeljito poznati zgodovinski razvoj naroda od

¹¹ Obe sta vključeni v občino Komen.

¹² ... to čemur sicer pravijo tudi ustno ali tradicionalno slovstvo, ki obsega vse, kar pomaga spoznavati in preiskovati 'dušeslovje' kekega naroda, ali kakor današnji radi pravijo, 'demopsihologijo' njegovo. V novejšem času se rabi za narodno blago in učenje o njem pogosto angleška beseda folklore, nauk ali vesti o narodu. Folklorista ne zanima samo narodna pesem, pravljica, pripovedka, uganka, vraža, narodni pregovor rek in zagovor – on pazi tudi na šege in običaje, na narodno pravo, narodne igre, narodno medicino in vremenska pravila kmetova; tudi kletvin in narodnih anekdot ne zameta. (nav. po Kropej 2001, 34)

najstarejših obdobj. To problematiko pa je mogoče spoznati z etnološkimi metodami in s študijami najstarejših pisnih virov in materialnih spomenikov. Zato se po njegovem mnenju etnologija in arheologija na tem področju tesno prepletata. (Kropej 2001, 46) Kakor poudarja Monika Kropej, ki je raziskovala Štrekljevo zapuščino, je bila povezava antropologije, etnologije in prazgodovine v splošnem značilna za drugo polovico 19. stoletja (Kropej 2001, 46), vendar, kar velja poudariti, je njegovo zavedanje, da je za preučevanje človeka in njegovih stvaritev treba poznati tako njegovo zgodovino kot družbeno okolje, v katerem je človek živel. Pri svojem delu je, če je le utegnil, odšel med ljudi, na deželo, kajti učil se je rad od prvega in glavnega jeziktvorca, od naroda samega. Spoznal je, da pri ustvarjanju jezika ne more noben filolog sam presti posamičnih besed, kakor prede pajek nit. Jasno mu je bilo, da je pri jeziku najpomembnejši družbeni dejavnik in da je treba *iskati oz. iti vprašati tistega, ki je besedo ustvaril, torej narod sam. Prav zato si je tudi tako prizadeval za zapisovanje žive govornice.* (Kropej 2001, 94)

Strnjeno bi bila temeljna načela Štrekljevega raziskovanja naslednja:

- za poznavanje etnološke podobe nekega naroda je treba najprej temeljito poznati zgodovinski razvoj naroda od najstarejših obdobj, kar je mogoče spoznati z etnološkimi metodami in s študijami najstarejših pisnih virov – s tem je poudaril pomen raziskovanja zgodovine načina življenja;
- pri preučevanju svojega raziskovalnega področja – jezika se je zavedal, da je jezik družbeni dejavnik in ga je treba raziskovati med ljudmi, ki so besedo ustvarili sami – s tem je poudaril raziskovalno delo na terenu oziroma etnografsko metodo dela;
- pri raziskavah je združeval filologijo, etnologijo oz. antropologijo in historične vede, predvsem arheologijo – zavedal se je pomena upoštevanja izsledkov raziskav drugih ved; danes tak pristop razumemo kot interdisciplinarni;
- temelj etnološkega raziskovanja je človek kot posameznik, ki pripada določenemu družbenemu okolju, kar pomeni, raziskovati človeka in njegovo družbeno okolje.

Sodobna izhodišča

Smernice, ki jih je poudarjal Štrekelj, v sodobni etnologiji in kulturni antropologiji niso novost. V znanstvenem razvoju vede in z utemeljevanjem predmeta etnologije in kulturne antropologije (Slavec Gradišnik 2000; Muršič 1995, 2001) se danes kot glavni predmet etnološkega in kulturnoantropološkega raziskovanja uveljavljajo prav *človek in stvari, ki jih človek producira in uporablja v svojem življenju in kulturnem prostoru.* (Muršič 1995, 151)

Za razumevanje človekovega delovanja in ravnanja oziroma poznavanja individualnih in kolektivnih praks pa je ključno poznavanje njegovega habitusa, kakor ga je opredelil Bourdieu: *sistem trajnih in premestljivih dispozicij, strukturiranih struktur, ki so vnaprej določene, da bodo funkcionirale kot ... načela, ki porajajo in organizirajo prakse in predstave.* (Bourdieu 2002, 90) Dispozicije, ki trajno in generativno zaznamujejo habitus, so razumljene kot prvi pogoj, težnja, nagnjenje ali naklonjenost skupnosti, da proizvaja individu-

Otroci sprašujejo informatorko iz Volčjega Grada o zgodovini vasi. Foto: Jasna Fakin Bajec, junij 2005

alne in kolektivne prakse (dejanja, način dela, način življenja, šege in navade skupnosti in posameznikov), ki se morajo ujemati s shemami oz. logiko skupine, ki je zasnovana zgodovinsko. Habitus kot sistem trajnih, spremenljivih dispozicij združuje pretekle človeške izkušnje, in na podlagi sodobnih objektivnih okoliščin proizvaja misli, zaznavanja, ravnanja in dejanja članov skupine. Habitus ustvarja družba, ki se nenehno krepi s posameznimi in skupinskimi ukrepi, ki jih zahteva skupina, katere last je. Ni konstantna kategorija, temveč *samo posamezne internalizirane in eksternalizirane človeške izkušnje* (Muršič 1995, 151), človeška dejanja, ki so odvisna od preteklih človeških izkušenj in ravnanj v sodobni družbi (socialni strukturi z določenimi pravili in strategijami). Prek raziskovanja človeških izkušenj in ravnanj predremo v razumevanje logike skupnosti, ki se je oblikovala skozi zgodovino. Pomen raziskovanja in razumevanja človeških izkušenj pri opredeljevanju in oblikovanju socialne skupnosti poudarja tudi Cohen (1985), saj je prav od izkušenj odvisno opredeljevanje identifikacijskega znaka – simbola, s katerim člani skupnosti označujejo skupinsko identiteto.

Zato je pri izvajanju razvojnih projektov, ki se zavzemajo za vključevanje dediščine v trajnostni razvoj skupnosti, treba raziskati človekove izkušnje in družbeni kontekst, ki je odvisen od preteklih in sočasnih družbenih dogajanj. Skratka, potreben je stik z ljudmi, poglobitev v njihovo preteklo pot, pa tudi v okolje, v katerem živijo, da lahko iz njihove zgodovine, izkušenj in sedanjih praks sestavimo logiko skupnosti ter na podlagi ovrednotenih pomembnih sestavin njihovega življenja ponudimo smernice za prihodnost. Raziskave o zgodovini načina življenja in o vlogi dediščine pri oživljanju skupnosti naj zato ne bi nastajale v strokovnjaških kabinetih, temveč med ljudmi kot glavnimi akterji življenja skupnosti. Zaradi tega moramo pred kakršno koli uporabo dediščine za trajnostni razvoj (npr. za turistične, revitalizacijske namene) poznati zgodovino načina življenja skupnosti oz. življenjske izkušnje ljudi v skupnosti, logiko okolja, v katerem je skupnost ustaljena, in širše, danes že kar svetovno dogajanje. Le tako bo mogoče izluščiti glavne vrednote skupnosti in pripraviti uspešno strategijo trajnostnega razvoja. Čeprav se je tega ob koncu 19. stoletja zavedal že Štrekelj in za njim še številni etnologi,

v zadnjih desetletjih predvsem konzervatorji,¹³ se žal vsega tega vse premalo zavedajo drugi strokovnjaki,¹⁴ ki vodijo najrazličnejše razvojne projekte.

Za ponazoritev omenjenih tez v nadaljevanju najprej predstavljam razvojne projekte v vaški skupnosti Štanjel, kjer kljub številnim prizadevanjem za ohranjanje in vključevanje dediščine v integralni razvoj, stari del naselja (utrjeno naselje z gradom) zaradi neustreznega pristopa izumira oziroma zaživi le v poletnih mesecih, ko so v gradu poroke in različne druge prireditve. Na drugi strani pa je vaška skupnost Volčji Grad zaradi drugačnih pristopov k oživiljanju vasi najaktivnejše naselje v občini Komen.

Ali vaška skupnost Štanjel res ne zmore dejavno sodelovati pri prenovi starega dela svoje vasi?

Štanjel je v širšem prostoru znan po kakovostno oblikovanem, zgodovinsko in arhitekturno izjemno dragocenem starem naselbinskem jedru s prazgodovinsko tradicijo. Posebnost starega dela naselja sta predvsem krajinsko izjemna lega na griču Turn in terasasto grajeno utrjeno naselje, sestavljeno iz grajskega kompleksa, cerkve sv. Danijela in okoliške vasi.¹⁵ V slovenskem merilu je stari del vasi znan tudi kot značilen primer odmirajočega kraškega naselja. V drugi polovici 20. stoletja je bila v starem Štanjelu pretrgana kontinuiteta bivanja in je danes bolj ali manj prazno, propadajoče naselje. Tako potekajo številna prizadevanja najrazličnejših ustanov, ki si s finančno podporo Občine Komen,¹⁶ države Slovenije in Sveta Evrope prizadevajo z najrazličnejšimi programi in projekti ponovno oživiti in ohraniti najznačilnejše naselje na Krasu. Cilji projektov so urediti Štanjel v bivalno prijetno,

¹³ Na področju dediščine in turizma je takšna izhodišča poudarjal Bogataj (1989), pri prenovah mestnih in vaških naselij pa Sedej (1964), Cevc (1980), Hazler (1998, 1999), Delak-Koželj (2001) idr.

¹⁴ Pomen interdisciplinarnosti pri revitalizaciji naselij je sicer poudarjal arhitekt Peter Fister (1979), vendar je pri svojem delu le redko upošteval prispevke drugih strok. Arhitekti in etnologi so sodelovali pri večjih raziskavah za prenove mestnih jeder in deloma vasi, ki so se začele v 60. in 70. letih 20. stoletja. Sodelavci in študenti Oddelka za etnologijo FF v Ljubljani so npr. opravili raziskave načina življenja v Stari Ljubljani, Škofji Loki, Izoli, Radovljici in na Gočah, vendar kljub vrsti kakovostnih raziskav in pomembnih spoznanj nosilci projektov prenove – navadno arhitekti, etnoloških podatkov in dela etnologov niso razumeli. Od etnologov so pričakovali, da opravijo delo vestnih anketarjev, ne pa raziskovalcev načina življenja. Hkrati so jim diktirali, kaj in kako raziskati, da bi bili potrjeni njihovi že vnaprej pripravljene načrte prenove. Vse to je pripeljalo do nesporazumov in sporov, tako da so zadnjič sodelovali pri projektu revitalizacije naselja Goče v Vipavski dolini leta 1978. (Hazler 1999, 72)

¹⁵ Stari Štanjel je zaradi svojih večplastnih vrednosti razglašen za spomenik nepremične kulturne dediščine in je zavarovan z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana, objavljenim v Uradnih objavah št. 13, Koper, 17. 4. 1992; območje Ferrarijevega vrta je zaščiteno z odlokom Ministrstva za kulturo št. 3852 iz leta 1999. (Deu 2005, 116)

¹⁶ Občina Komen je postala lastnica gradu Štanjel, Kvadratnega stolpa, Stolpa na vratih in hiše ob Stolpu na vratih leta 1995, po nastanku novih občin na ozemlju nekdanje občine Sežana.

gospodarsko, kulturno in turistično stičišče Krasa, predvsem pa preprečiti izseljevanje domačinov, ki so glavni nosilci tamkajšnjega življenja.

Prvi najpomembnejši urbanist in arhitekt, ki je po grozotah prve svetovne vojne začel s prenovno zgornjega dela Štanjela, je bil domačin, arhitekt Maks Fabiani, doma iz sosednje vasi Kobdilj. Leta 1917 se je odločil, da se bo posvetil povojni rekonstrukciji Goriške dežele in svoje ožje domovine – Krasa. Vse, kar je bilo zgrajeno v Štanjelu med obema vojnama, je načrtoval Fabiani. Nekateri njegovi načrti za Štanjel so bili v tistem času konceptualna novost v evropski arhitekturi. Tako je s spremembo namembnosti hiš, zgrajenih na obzidju, te preoblikoval v Ferrarijevo vilo, pri tem pa je ohranil njihovo prvotno zunanjo obliko v zgornjem nizu (v delu starega Štanjela) in z dodatkom mogočne lože v spodnjem nizu, z zunanje strani, vilo arhitekturno vključil v del Ferrarijevega vrta. Obnovljenemu gradu je dal upravno funkcijo, saj so bili v njem sedež občine, šola, zdravstvena postaja, kinodvorana, plesna dvorana in občinsko središče. Med drugo svetovno vojno so bili grad in nekatere stanovanjske hiše močno prizadeti. V spopadu Kosovelove brigade z Nemci je bil grad miniran in požgan. Anglo-ameriška uprava je po vojni hotela pomagati pri obnovitvi gradu, vendar je jugoslovansko vodstvo pomoč odklonilo.

Revitalizacija se je začela v šestdesetih letih 20. stoletja. V zbirki vodnikov kulturnih in naravnih spomenikov Slovenije s podnaslovom *Štanjel in grad Štanjel* avtorice arhitektke Nataše Štupar-Šumi (1987) se lahko poleg kratke zgodovine in arhitekturnih značilnosti naselja in gradu seznanimo tudi s problemi revitalizacije Štanjela. Prenova Štanjela, kot navaja avtorica, se je začela že leta 1964, ko je takratni Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije uvrstil Štanjel med štirinajst najpomembnejših spomenikov. Takrat sta bili opravljeni prva valorizacija in dokumentacija povojnega stanja tega spomenika in Štanjel je bil deležen prvih finančnih sredstev za reševanje spomeniškega fonda. Leta 1972 je takratni republiški zavod pripravil obširno študijo o štanjelskem naselju in njegovi arhitekturi. Na podlagi te dokumentacije je stekla sistematična spomeniška obnova zlasti grajskega kompleksa pa tudi srednjeveških stanovanjskih zgradb v naselju samem. Obnovljeni so bili grajski palacij, delno osrednji grajski stolp z delom gradu onstran stolpa, obzidje ob vhodu v naselje, vhodni stolp v naselje, Kobdiljski stolp in enocelična hiša (romanska hiša), kamor so postavili etnografsko muzejsko zbirko in kamnite strehe Ferrarijevih hiš. Komunalno podjetje iz Sežane je začelo vzdrževati in čistiti Ferrarijev vrt. Pred tem pa so arheologi začeli arheološke raziskave, ki so prinesle pomembna spoznanja in zapolnile vrzel o stavbni zgodovini med srednjim vekom in prazgodovino.

Po mnenju Štuparjeve je takratna spomeniška služba nenehno preučevala in dokumentirala ostaline naselja starega Štanjela in s tem pridobila dragocene podatke za primerno in strokovno utemeljeno rekonstrukcijo posamičnih stavb in ambientov. Spomeniška služba je v elaboratu nakazala tudi možne rabe oz. funkcije za prihodnje življenje gradu in naselja.

V spomeniškem elaboratu, ki obravnava revitalizacijo z namembnostjo posamičnih objektov, zlasti v hotelske turistične namene, je bilo nakazanih še nekaj zamisli: spomenik NOB z muzejem NOB v gradu, etnografsko središče Krasa, kjer bi bile v starih hišah prodajalnice izdelkov domače obrti.

Prizor s snemanja dokumentarnega filma *Takú je blo na Volčjem Gradi*: predstavitev preteklega načina življenja v kraški vasici Volčji Grad. Foto: Boštjan Štolfa, junij 2005

V gradu naj bi zaživele gostinska in muzejska dejavnost in trgovina z lastnimi izdelki. Avtorica je prispevek sklenila z ugotovitvijo, da Štanjel ni le spomeniška vrednota, temveč gospodarski kapital, ki ga žal ne znajo ovrednotiti in uporabiti (Štupar-Šumi 1987, 13–18).

Delo arhitektke Štuparjeve je vsekakor zelo pomemben in neprecenljiv začetek prenove štanjelskega naselja po drugi svetovni vojni. Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije je k prenovi pristopil celovito, saj so se poleg evidentiranja in dokumentiranja nepremične kulturne dediščine in priprave topografije, ukvarjali tudi z zgodovinskim razvojem naselja in razvojem v sodobnosti. Avtorica je v delu natančno predstavila graditev naselja in gradu skozi čas, ni pa se lotila temeljitega raziskovanja načina življenja vseh tistih socialnih in poklicnih skupin prebivalstva, ki so takrat prebivali v tem zavarovanem območju. Čeprav so nakazali smernice za prihodnost (delavnice domačih obrti, trgovina prodaje izdelkov domačih obrti), niso preučili, katere so bile npr. tradicionalne štanjelske domače obrti, ki bi bile lahko še danes aktualne za turistične namene. S tem bi današnja turistična ponudba temeljila na predstavitvi glavnih kvalitet dediščine tamkajšnjega načina življenja. Zaradi tega je pri preučevanju načina življenja *potrebno raziskati vse tiste kulturne sestavine, ki so v določenih obdobjih odločilno vplivale na podobo naselja in na življenje ljudi. Naj bo to kmetijstvo, trgovina, industrija, obrt, prehrana, družabno življenje* (Hazler 1999, 77–104), bistvo je le, kakor poudarja Hazler, da jih raziščemo skoz zorni kot življenja ljudi, torej nosilcev navedenih kulturnih pojavov.

Leta 1998 so študentje Fakultete za arhitekturo popisali več hiš znotraj obzidja, da bi popise lahko uporabili za nadaljnje načrte in za potencialne investitorje.

Prav tako je bila leta 1999 na Fakulteti za arhitekturo pripravljena *Programska zasnova za naselje Štanjel* (Štanjel 1990c), izpeljana v okviru programa Phare za čezmejno sodelovanje Slovenija / Italija na pobudo Turističnega društva Štanjel in Občine Komen, usklajevalno vlogo pa je prevzelo Ministrstvo za kulturo. Temeljna predpostavka projekta je bila, da je varstvo izjemnih kulturnih spomenikov učinkovito le, če se njegove kulturne, zgodovinske in krajinske vrednote

na primeren način vključijo v življenje skupnosti in se hkrati zagotovi prostorsko varstvo.¹⁷ Čeprav je bil glavni cilj ureditev Štanjela v bivalno prijetno in privlačno podeželsko središče z razvito turistično ponudbo v lokalnem in regionalnem okviru, ki bi temeljila na prednostih Štanjela zaradi izjemnih kulturnih vrednot, raziskave in predstavitve vrednot, ki bi jih bilo smiselno ohranjati, ne zasledimo.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Nova Gorica je leta 1999 pripravil konzervatorski program za *Štanjel – širše območje* (1999b) in za *Štanjel – ožje območje* (1999a). Dokument je popis že evidentiranih in še neevidentiranih enot kulturne dediščine na območju Štanjel–Kobdilj in v zavarovanem zgodovinskem jedru Štanjela. Hkrati je avtorica, etnologinja – konzervatorica Eda Belingar, določila tudi varstveni režim, vrednost, konzervatorsko kategorijo in usmeritve za varstvo vsake dediščinske enote. Program rabi le kot seznam evidentiranih enot kulturne dediščine (Štanjel 1999a).

V osemdesetih letih 20. stoletja je Goriški muzej odprl muzejsko zbirko kraškega slikarja Lojzeta Spacala, Turistično društvo Štanjel pa je s kulturnimi prireditvami na grajskem dvorišču skušalo ponovno oživiti stari del naselja, ki je vse od druge svetovne vojne zgubljal svoje domačine.

Poleti leta 1999 je Goriški muzej izpeljal tudi projekt zbiranja starih fotografij od izuma fotografije do konca druge svetovne vojne. Vodila sta ga etnolog Andrej Malnič iz Goriškega muzeja in domačinka Dušana Švagelj. Namen zbiranja ni bila le dokumentacija, temveč so se želeli približati ljudem, jih spoznati in jih pridobiti za sodelovanje. Projekt so končali z razstavo izbranih fotografij o življenju v Štanjelu do okrog leta 1950. Po besedah vodje je bil odziv domačinov izjemen, saj jih je veselilo, da se zanimajo za njihovo življenje in ne le za kamen. (Malnič 2000, 66) To je bil do leta 1999 edini projekt v Štanjelu, pri katerem so strokovnjaki k sodelovanju povabili domačine.

V letih 1999–2001 je občina Komen nadaljevala revitalizacijo Štanjelskega gradu – z obnovo Kvadratnega stolpa in vzhodnega dela gornjega palacija. Pokazala se je želja po celoviti ureditvi, ki bi določila ne le tehnične podrobnosti obnove, temveč tudi celovito namembnost tega pomembnega spomenika. Občina Komen je kot lastnica grajskega kompleksa in kot lokalni upravni organ, odgovoren za razvoj Štanjela, želela pripraviti konkretni predlog prihodnje namembnosti in ureditve štanjelskega gradu, ki bi na eni strani zagotavljal ustrezna finančna sredstva za obnovo in sprotno vzdrževanje obnovljenega objekta, na drugi strani pa določal tako namembnost, ki bi bila skladna s prostorskimi možnostmi naselja in bi imela čim močnejše razvojne impulze za Štanjel in okolico.

Tako je občina Komen s projektom »Revitalizacija štanjelskega gradu« (Deu [ur.] 2002), ki je vseboval pripravo idejne zasnove, gradbene in investicijske dokumentacije za cel grajski kompleks, kandidirala za sredstva Programa Phare za čezmejno sodelovanje Slovenija / Italija – Sklad za male projekte.

¹⁷ Bistveni cilji projekta so bili: pripraviti programsko zasnovo, ki bi izhajajoč iz vrednot spomenika in iz drugih danosti predstavljala programsko orientacijo območja ter dajala izhodišča za ureditvene in obnovitvene posege v Štanjelu in okolici; pripraviti tehnično dokumentacijo za obnovo stolpa na Trgu in spodbuditi zanimanje lokalne skupnosti in javnosti za sodelovanje v tem in v vseh naslednjih projektih.

Glavni cilj projekta je bil določiti sistem, ki najbolj ustreza uvajanju raznovrstnosti uporabe prostorov – da zadovolji več mogočih »akterjev«, ki bi dejavno – ekonomsko – sodelovali pri revitalizaciji in bi bil hkrati najmanj invaziven do strukture zgodovinskega objekta. Končna odločitev se je nagibala v prid razvitja visokošolskega sistema, ker naj bi ta najbolj ustrezal zastavljenim ciljem, saj omogoča uporabo prostorov in zagotavlja kontinuirano delovanje skozi vse leto. Sistem je razmerno usklajen z obstoječimi funkcijami, ima pozitiven vpliv na lokalno skupnost, ki lahko investira v stavbni fond, ga tako zaščiti pred degradacijo in zadovolji potrebe po prenočiščih in spremnih dejavnostih.

Leta 2002 je potekala delavnica, na kateri so slovenski in tuji arhitekti podali smernice za lokalni razvojni načrt in akcijski program Štanjela in Kobdilja v letih 2003–2006. S tem dokumentom so želeli odgovoriti na vprašanje, kako zagotoviti integralni pristop pri varovanju zgodovinskih območij, kakršno je Štanjel. Na podlagi številnih programov, analiz, projektov in dokumentov, zlasti programske zasnove iz leta 1999, so izluščili razvojno vizijo *Štanjel – živo naselje* (2002). Skladno s tem so predložili izhodišča za izdelavo podprojektov, ki jih je treba še razčleniti po posamičnih področjih.

Leta 2000 so štanjelske žene v okviru Turističnega društva Štanjel (krožek za spodbujanje družabnosti in oživljanja starih šeg, navad in znanj, ki ga je vodila Vesna Jazbec - Mary) obudile šego za Ivanovo (24. 6.), ko so na predvečer godovanja sv. Ivana v krogu družine matere in dekleta pletle zlatorumene vence – venčke sv. Ivana. V prvih dveh letih so vence, ki so jih pletle na grajskem dvorišču, podarile starim hišam v Štanjelu, v naslednjih letih pa so pripravile tudi tekmovanje za najlepši in najizvirnejši venček. Ljudje so preprost dogodek lepo sprejeli, saj je bil prvovrsten turistični in za prazno vas tudi vaški družabni dogodek. (Malnič 2002, 39) To je bil drugi projekt, pri katerem so bili pri oživljanju in revitalizaciji starega naselja dejavno vključeni domačini.

V skladu z Zakonom o urejanju prostora, ki je podlaga za pripravo občinske lokacijske dokumentacije za prostorsko ureditev Štanjela – staro jedro je bila leta 2005 sprejeta urbanistična zasnova, tj. temelj normativnega dokumenta za izdelavo lokacijskega načrta. Pri pripravi lokacijskega načrta, ki so ga oblikovali v letu 2005, so bili povezano vključeni tako lokalna skupnost kot strokovnjaki z Ministrstva za kulturo in strokovnjaki, konzervatorji z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Nova Gorica. Po navedbah arhitektke Žive Deu, strokovne vodje projekta, so bili projektne predlogi, povezani z novo vsebino, sprotno usklajeni s prebivalci oz. lastniki stavb v starem jedru. Konzervatorji pa so skrbeli za uresničitev razvojne vizije, da postane naselje Štanjel s svojo kulturno dediščino eden od stebrov prihodnjega razvoja kraškega prostora. (Deu 2005, 111) V lokacijskem načrtu je podana razmestitev vizij razvoja predvidenih dejavnosti tako v obnovljeni strukturi gradu kot v restavriranih, rekonstruiranih in kako drugače saniranih stavbah. Ker je kulturna dediščina starega jedra temeljni vir prihodnjega razvoja, je celostna prenova urbane in arhitekturne podobe z vsemi razvojnimi spremembami usmerjena v ohranitev izvorne oblike urbane strukture naselja in stavb. (Deu 2005, 115)

Vodja projekta se sicer strinja, da kakovostno obnavljanje

Obnavljanje starodavnega zbiralnika vode – kala v Volčjem Gradu. Foto: Boštjan Štolfa, junij 2004

starega jedra ne more biti uresničeno brez kakovostnega sodelovanja med prebivalci, izvajalci in načrtovalci ter brez stalne udeležbe skupine strokovnjakov, vendar, če si ogledamo dosedanje projekte, so skoraj vse projekte (razen dveh, ko sta sodelovala etnologa Andrej Malnič in Eda Belingar) vodili arhitekti, ki so po mojem mnenju premalo postorili za večje sodelovanje z domačini. Iz pogovorov z njimi je videti, da se lokalno prebivalstvo, ki želi restavrirati svoje stavbe, največkrat srečuje s strokovnjaki – arhitekti. Nerazumevanje strokovnega jezika in pa številne napake, nastale pri dolgotrni revitalizaciji, so med domačini in strokovnjaki praviloma predmet spora in nesoglasij. Do sedaj nihče od sodelujočih arhitektov ni pristopil do ljudi, da bi se z njimi pogovoril, kaj jim Štanjel pomeni, kako so nekoč v njem živeli, s katerimi gospodarskimi dejavnostmi so se ukvarjali, kako vidijo naselje v prihodnosti itn.

Tudi občina Komen kot naročnica dosedanjih projektov v svoja prizadevanja oživljanja vasi še ni vključila drugih strokovnjakov, ki bi tako kakor arhitekti, vendar s svojo metodologijo, osvetlili restavratorske probleme.

Na drugi strani pa tudi samo lokalno prebivalstvo ne čuti potrebe po tesnejši vaški solidarnosti, medsebojnem povezovanju, da bi s skupnimi močmi postorili kaj tako za oživitev starega dela naselja kakor za razvoj turizma. Poleg skromnega števila domačinov, ki si z raznimi akcijami prizadeva oživiti dejavnosti v gradu (skupaj s Turistično informacijsko pisarno enkrat na mesec pripravijo boljšjo tržnico), večina domačinov pasivno sprejema oživljanje starega dela oziroma se za revitalizacijo niti ne zanima. Sprašujem se, kje so vzroki, da v Štanjelu ni lokalne zavesti, zakaj imajo ljudje težave, ko gre za skupno dobro, zakaj ni dialoga med strokovnjaki, ki so sodelujejo pri obnovi, in prebivalci, kdo je kriv, da Štanjel kljub številnim razvojnim projektom in porabljenemu denarju ni zaživel, kakor bi si želeli, itn.

Odgovore na ta vprašanja bi lahko dobili le z natančno raziskavo tamkajšnjega življenja tako v sodobnem času kot v preteklosti, ob tem pa bi nam raziskava podala temelje za ustrezno prenavo in oživljanje vasi. Z njo bi ugotovili spremembe družbenih in prostorskih struktur, določili specifičnosti in vrednote

naselja, in tradicijo naselja prilagodili sodobnim vrednotam in sodobnemu načinu življenja.

Po mnenju etnologa Janeza Bogataja je dediščina starega jedra, stavbe ali ulice tisti model, ki ga je zgodovina že neštetokrat preverila, in nam ponuja številne rešitve za novo življenje. Iz dediščine načrtovana nova vsebina prenovljenega središča, stavbe ali območja ohranja njihovo identiteto in pokaže na nekatere oblike, ki lahko prihodnje življenje v takih ambientih postavijo na popolnoma drugačne temelje, s tem pa tudi medsebojne odnose med ljudmi. (Bogataj 1992, 24)

Zavedam se dejstva, da je bilo vse dosedanje strokovno gradivo različnih tehničnih strok potrebno za arhitekturno obnovo starega jedra, vendar mislim, da bi k njegovi pripravi morali vključiti tudi širšo strokovno javnost (mdr. etnologe in kulturne antropologe, sociologe, zgodovinarje, geografe), ki bi s terenskimi in drugimi raziskavami spoznala način življenja tamkajšnjih ljudi, njihov interes, želje in zahteve za načrtovanje in uresničevanje uspešnega varstva. Čeprav se ob opravljenih projektih zavedajo, da je treba kulturne, zgodovinske in krajinske vrednote vključiti v življenje skupnosti, da je neogibno spodbujati zanimanje lokalne skupnosti za sodelovanje v projektu, da morajo vizije obnovljenih objektov temeljiti na ohranjanju in trženju dediščine, pa nihče od nosilcev projektov ni upošteval tamkajšnjega človeka. Ker je arhitektura najvidnejša človekova stvaritev in v veliki meri soustvarja človekovo okolje, sta za njeno prenovo glavni izhodišči človek in kontinuiteta načina življenja. Poleg tega je z ovrednotenjem družbenega pomena življenjskega prostora arhitekturni stvaritvi podana vsebina (način in kontinuiteta življenja, identiteta prostora in človeka), ki je najpomembnejša vrednota prenavljanja. Velikokrat lahko le iz vsebine obravnavanega prostora sklepamo o vzrokih za nastanek in ohranitev prostorskih vrednot, spoznavamo povezanost med prebivalci ter načrtujemo razvoj, varstvo in prenovo. Vsebine prostora ne moremo razumeti brez poznavanja odnosa uporabnikov do stavbne dediščine, njihovega razumevanja in pogledov v prihodnost.

Vaška skupnost Volčji grad – dober zgled drugim skupnostim na Krasu

V nasprotju z vaško skupnostjo Štanjel pa so se ob problemu oživljanja in vključevanja dediščine v trajnostni razvoj skupnosti povsem drugače angažirali prebivalci vaške skupnosti Volčji Grad, ki je danes ena izmed najdejavnih in najbolj živih vaških skupnosti v občini Komen.

Volčji Grad je manjša vasica na južnem pobočju Komenskega Krasa, kilometer in pol oddaljena od občinskega središča – Komna. V vasi živi okoli sto ljudi, ki so v zadnjih letih veliko naredili za raziskovanje, ohranjanje in predstavitev pomnikov lokalne preteklosti. Ker je vas skoz zgodovino slovela kot priznana kamnoseška vas, saj so v njej delovale kar štiri kamnoseške delavnice, veliko domačinov pa je bilo zaposlenih v okoliških kamnolomih, je danes arhitekturno najbolj ohranjeno naselje na Krasu. S stavbno strukturo kraških domačij in arhitektonskimi detajli privablja mnogo arhitektov, umetnostnih zgodovinarjev, zgodovinarjev, etnologov in drugih obiskovalcev. Vas pa ni zaslovela le po stavbarskih značilno-

stih, temveč tudi po najstarejšem prazgodovinskem gradišču – Debeli griži – v neposredni bližini vasi. Prav zanimanje za gradišče, ki v bližnji in daljni okolici velja za najbolj ohranjeno gradišče na slovenskem delu Krasa, je v preteklosti v vas privabljal vedno več obiskovalcev, ki so si poleg gradišča ogledovali tudi druge značilnosti kraške vasi. Vaščani se še pred desetletjem niso zavedali pomena lokalnih stvaritev iz preteklosti. V duhu modernega življenja tudi niso posvečali izjemne pozornosti ohranjanju pomnikov preteklosti in prenovi svojih domačij. S ponovnim vrednotenjem in zanimanjem za lokalno preteklost, ki sta značilna za sodobno globalizirano družbo, pa se je tudi v Volčjem Gradu začel spreminjati odnos do lokalne preteklosti.

Čeprav tega ne priznajo radi, so k vrednotenju kraških posebnosti veliko prispevali priseljenci, ki so v vas prihajali kot »vikendaši«, si tu kupili staro, zapuščeno hišo in si jo prizadevali prenoviti v starem kraškem slogu. Sprva so bili deležni posmeha, češ, *kdo pa bo danes še živel v taki hiši*, z leti pa se je ta odnos bistveno spremenil in v duhu širših družbenokulturnih in porabniških sprememb so domačini spoznali, da stvaritve iz preteklosti lahko začnejo izkoriščati tako za poudarjanje identitete svoje lokalne skupnosti, lastno promocijo in za turistične namene. Ker je v vas prihajalo vse več obiskovalcev, saj je Kras v 90. letih 20. stoletja postal vabljiv turistični cilj, poleg tega pa so se ob glavnih stebrih turizma na Krasu – tj. Lipice, Škocjanskih jam in Štanjela – začele turistično prebujati tudi manjše vasi (Sveto, Lokev, Pliskovica idr.), so tudi vaščani Volčjega Gradu sami, brez pomoči državnih in občinskih organov, spoznali, da lahko sami poskrbijo za razvoj turizma, ohranjanje lokalne identitete in oživljanje vasi. Leta 2003 so ustanovili razvojno Društvo za ohranjanje, oživljanje in razvoj naravne, kulturne in etnološke dediščine, da bi se lahko kot pravna oseba prijavljali na razpise razvojnih projektov različnih ministrstev Republike Slovenije in ustanov Evropske unije.

V nasprotju s projekti v Štanjelu, pri katerih vaščani niso imeli večje vloge, so bili v Volčjem Gradu prav vaščani glavni predlagatelji projektov, snovalci zamisli in glavni akterji pri uresničevanju postavljenih ciljev. Zavedali so se, da je pomembna vključitev celotne vaške skupnosti, tako starejših vaščanov kot otrok. Prav otroci so veliko prispevali k zavesti o pomenu ohranjanja dediščine: za osnovnošolske raziskovalne naloge so si izbirali prav Volčji Grad in so bili pri tem deležni obilo pomoči in podpore vaške skupnosti in društva. Z delom na terenu in v pogovorih s starejšimi vaščani so vaščanom pod strokovnim vodstvom etnologa in kulturnega antropologa (Fakin 2005) začeli »odpirati oči« za zanimivosti, za vse, kar bi lahko predstavili vse številčnejšim obiskovalcem, in za načine trženja dediščine. Vaščani znanja otrok, njihovih zamisli in predlogov niso zavračali, temveč so jih uporabili kot pomembne zamisli in vsebine za nadaljnji razvoj.

S skupnimi močmi so na t. i. *rabutah* ('prostovoljnih delovnih akcijah') izvedli več aktivnosti: očistili so stare 'vodne zbiralnice' – *kale*, restavrirali 'vaške kamnite zbiralnice za vodo' – *štirne*, po vasi in okolici uredili tematsko učno pot – Pot kamna (ali Volčjo pot), na kateri predstavljajo glavne kulturne in naravne značilnosti Krasa (gradišče, vrzel, pastirsko hiško, bezen, suhokamnite zidove, *kaverno*, *kale*, *lokev* itn.), in še

mного drugega. Iz pogovorov z glavnimi pobudniki pa tudi spoznamo, da v obnavljanju stvaritev iz preteklosti vidijo in cenijo priložnost za medsebojno druženje, zabavo, krepitev medsebojne povezanosti in razumevanja, tako da je mnogokrat samo ohranjanje in restavriranje dediščine sekundarnega pomena. Dediščina je zanje medij za graditev lokalne zavesti in za medsebojno sodelovanje. Za vaščane najpomembnejši in najdragocenejši projekt so izvedli leta 2005, ko so v poletnih mesecih posneli film o zgodovini načina življenja v vasi z naslovom »*Taku je blo v Volčjem gradi*: predstavitev preteklega načina življenja v kraški vasi Volčji Grad.«

Glavni akterji dokumentarnega filma so prav vaščani. Ti so pod strokovnim vodstvom poleg arhitekture predstavili glavna kmečka opravila, ki so se na kraški kmetiji odvijala v poletnem in jesenskem času: peko kruha, kamnoseštvo in kamnarstvo. Čeprav gre za rekonstrukcijo načina življenja, pravzaprav za folklorizem, saj so prizori izvzeti iz časa in predstavljeni za namene turizma in promocije vasi, pa tudi vir za nadaljnje rodove, so vaščani na svoj izdelek zelo ponosni, saj so sami nekaj postorili tako za oživljanje lokalne skupnosti, ohranjanje dediščine in predstavitev svoje preteklosti. Ob tem sicer radi prisluhnejo strokovnjakom, ki se ukvarjamo z raziskovanjem dediščine, vendar se tudi zavedajo, da brez lastne pobude, vztrajnosti in požrtvovalnosti, strokovnjaki ne bodo oživili njihove vasi.

Morda se zdi, da nikakor ne moremo primerjati vaše skupnosti Volčji Grad z vaško skupnostjo Štanjel, saj gre za precej različni naselji, tako po zgodovini, številu prebivalstva in vitalnih dejavnostih. Za oživljanje starega dela Štanjela je namreč potrebna občinska, državna kot evropska finančna pomoč, Volčji Grad pa ne potrebuje tako velike denarne podpore, vendar lahko kljub temu na predstavljenih zgledih spoznamo, kako pomembno je za pripravo smernic za sonaravni in trajnostni razvoj vasi vključiti njene prebivalce, saj je prav od njih odvisno, kakšna bosta njihov način življenja in kultura v prihodnosti.

Sklepne misli

Štrekelj se je že konec 19. stoletja pri svojem raziskovalnem delu zavedal pomena preučevanja tako družbenega sveta – socialne strukture kot človeka – akterja družbe in glavnega nosilca kulturnih procesov. Zavedal se je, da je človek glavni predmet raziskave in da s svojim delovanjem (vsakdanjimi praksami) producira snovne in nesnovne kulturne artefakte. Vse, kar ustvari, posredno ali neposredno vpliva na življenje družbenih skupin, kakor to dopuščajo ali narekujejo odnosi med člani te skupine oz. družbe in njihova zgodovinska prtljaga. Kakor je poudaril že E. Durkheim, družba ni nominalno bitje, ki bi ga ustvaril razum, temveč sistem delovnih sil, ki se kaže v razumevanju človeških dejavnosti oziroma človeškem delovanju. Zato je pri raziskovanju načina življenja določene družbe oziroma skupnosti in njenih stvaritev neogibno v ospredju razumevanje človekovega delovanja in njegovih izkušenj, ki nam pomagajo predreti v tkivo skupnosti. Človek je tudi glavni nosilec, transformator in prenašalec kulturnih stvaritev, ki so danes dediščina, včasih im. narodovo blago, izročilo, spomeniki. Poleg tega je treba preučiti tudi širše druž-

benokulturne značilnosti okolja, v katerem skupnost živi. In tu tiči ključ za razumevanje, zakaj različni raziskovalni projekti, ki si prizadevajo ohranjati dediščino, v določenih skupnostih dosežejo svoje cilje, drugod pa ne. Primer Štanjela in Volčjega Gradu kaže, da je rešitev v metodološki zasnovi, ki upošteva ali pa ne človeka, njegovo okolje in zgodovino.

Raziskava in analiza predstavljenih razvojnih projektov v vaških skupnostih Štanjel in Vaški skupnosti Volčji Grad, ki vsebinsko vključujeta (iz)rabo dediščine za trajnostni razvoj skupnosti, nam nazorno pokažeta, kako pomembni so problematiki ustrezni raziskovalni pristopi in metodologija. Namen prispevka je bil na konkretnih primerih opozoriti in pokazati posledice ustreznih oz. neustreznih prijemov, ko na eni strani projekt zaživi in prinese zaželene rezultate ter s tem zadovolji skupnost in širše družbeno okolje, na drugi strani pa kljub številnim finančnim spodbudam nikakor ne doseže svojega namena. Kolikšno je število takšnih »neuspešnih« projektov v naših razvojnih agencijah?!

Viri in literatura:

BARTOL, Blanka 2000: Izhodišča Pharejevega projekta Štanjel, pridobljene izkušnje in kulturni tolar. *Kras* april–maj, št. 38/39, 10–12.

BOGATAJ, Janez 1992: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

BOURDIEU, Pierre 2002: *Praktični čut I*. Ljubljana: Studia humanitatis.

COHEN, P. Anthony 1985: *The Symbolic Construction of Community*. London in New York: Routledge.

DELAK-KOŽELJ, Zvezda 2001: Izhodišča za pripravo posebnih strokovnih podlag za izdelavo ureditvenih načrtov na nivoju najpomembnejše kulturne dediščine – urbanističnih spomenikov. *Glasnik SED* let. 41, št. 3–4, 9–11.

DEU, Živa 2000: Štanjel – znamenito, najznamenitejše slovensko mesto. *Kras*, april–maj, št. 38/39, 13–19.

DEU, Živa (ur.) 2002: *Revitalizacija štanjelskega gradu*. Komen: Občina Komen.

DEU, Živa 2005: Celovita prenova naselja Štanjel: mednarodna načela celovitega varstva stavbne dediščine v izdelani dokumentaciji za prostorsko, urbano in arhitekturno prenovu naselja Štanjel. *Urbani izziv* let. 16, št. 1, 108–116.

FAKIN, Jasna 2005: Globalno v lokalnem. Raziskovanje Komenskega Krasa skozi sodobno teorijo identitetne dinamike. V: Hudales in Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12), 189–208.

FISTER, Peter 1978: Etnologija kot sestavina načrtovanja prenove urbanega in ruralnega prostora. V: J. Bogataj in M. Guštin (ur.), *Etnologija in sodobna slovenska družba*. Brežice in Ljubljana: Posavki muzej in Slovensko etnološko društvo, 90–94.

FISTER, Peter 1979: *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

HAZLER, Vito 1998: Predlog standardov za delo etnologov v spomeniškem varstvu. *Etnolog* let. 8, št. 59, 77–104.

HAZLER, Vito 1999: *Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konzervatorstva na Slovenskem*. Ljubljana: Rokus.

HOBBSAWN, Eric 1983: Introduction. V: E. Hobsbawn in T. Ranger (ur.), *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press (ponatis: Canto 1995).

HUDALES, Jože, Nataša VIŠOČNIK (ur.) 2005: *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12).

JAMESON, Fredric 2001: *Postmodernizem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Analecta).

JEZERNIK, Božidar 2005: Preteklost in dediščina. V: Hudales in Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12), 11–24.

KANEFF, Deema 2004: *Who Owns the Past? The politics of Time in a »Model« Bulgarian Village*. New York in Oxford: Berghahn Books.

LAH, Ljubo 2002: *Muzeji na prostem – večplastnost pomenov za ohranjanje arhitekturne dediščine*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

LOWENTHAL, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.

KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara 1998: *Destinati-on Culture. Tourism, Museums and Heritage*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.

KROPEJ, Monika 2001: *Karel Štrekelj. Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

MALNIČ, Andrej 2000: Prenova in revitalizacija Štanjela je prvorazredno ekonomsko vprašanje. *Kras* april–maj, št. 38/39, 66.

MALNIČ, Andrej 2002: Kaj je osnovno poslanstvo turističnega društva? *Kras* 54/55, 38–39.

MURŠIČ, Rajko 1995: Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije. Etnološki raziskovalni programi. V: R. Muršič in M. Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo in Znanstveni inštitut FF (Knjižnica Glasnika SED; 23), 147–154.

MURŠIČ, Rajko 2001: Slovenska etnologija in marksizem. V vrtincu stoterih možnosti. *Glasnik SED* let. 41, št. 1, 2, 19–26.

MURŠIČ, Rajko 2005a: Uvod. H kritiki ideologije dediščinstva ter slepega enačenja znanosti in stroke. V: Hudales in Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12), 7–10.

MURŠIČ, Rajko 2005b: Kvadratura kroga dediščine. Toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega. V: Hudales in Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: FF, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica; 12): 25–39.

RENER, Tatjana 2000: Pilotni projekt Kras in pomen Štanjela v njem. *Kras* april–maj, št. 38/39, 22–23.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja 2001: *Etnologija i etnomit*. Zagreb: ABS95.

SEDEJ, Ivan 1964: Problemi raziskovanja slovenske ljudske kulture. *Slovenski etnograf* let. 16–17 (1963–64), 331–336.

SEDEJ, Ivan 1967: Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov. *Varstvo spomenikov* let. 11, 74–80.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid 2000: *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.

STANONIK, Marija 1990: O folklorizmu na splošno. *Glasnik SED* let.30, št. 1–4, 20–42.

ŠTANJEL 1999a: Štanjel – ožje območje. Konzervatorski program. Nova Gorica: Zavod za ohranjanje kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Nova Gorica [interno gradivo].

ŠTANJEL 1999b: Štanjel – širše območje. Konzervatorske smernice za varovanje kulturne dediščine. Nova Gorica: Zavod za ohranjanje kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Nova Gorica [interno gradivo].

ŠTANJEL 1999c: *Programska zasnova za naselje Štanjel*. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za arhitekturo.

ŠTANJEL 2002: Štanjel – živo naselje, smernice za lokalni in razvojni načrt in akcijski program 2003–2006. Štanjel: Agencija RS za regionalni razvoj [idr.] [interno gradivo].

ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša 1987: *Štanjel in grad Štanjel*. Maribor: Obzorja (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; 125–126).

ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša 2000a: Štanjel – Castris sancti Danielis. *Kras* april–maj, št. 38/39, 24–29.

ŠTUPAR-ŠUMI, Nataša 2000b: Na vrhunskih spomenikih morajo delati vrhunski strokovnjaki. *Kras* let. 38/39, 30–33.

Elektronski viri:

Slovenija: Informacijsko Dokumentacijski Center Sveta Evrope. http://www.coe.si/sl/predstavitev_sveta_evrope/na_kratko/, 5. 3. 2007.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 11. 2006